

Max en de

Kalasznikovs, terroristen en veel enge veiligheidsmannelijkes: in zijn functie als Hoge Commissaris inzake Nationale Minderheden komt Max van der Stoel in de grootste puinhopen terecht. Op stap met Columbo door Oezbekistan, Kirgizië, Tadzjikistan en Kazachstan. 'De situatie is niet ideaal.'

STAN DE JONG

Of hij wel eens bang is? Max van der Stoel kijkt of hij water ziet branden. Goh, daar heeft-ie nou nog nooit over nagedacht. De keurige, ietwat stijve diplomaat in dienst van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) heeft net een bijeenkomst achter de rug met de onheilspellend ogende oppositieleider van Tadzjikistan, een imam-achtige verschijning met dito baard en jurk, die zich laat omringen door zwaarbewapende bodyguards. Van der Stoel kan daar een loodgieterstas met documenten en een assistent tegenover stellen.

Buiten bewaken vijftien gorilla's het pand.
Binnen lopen

nog eens tien mannetjesputters in guerrillakleding rond. Alles bij elkaar een mini-leger. Op straat maken gewapende clans de dienst uit. In Tadzjikistan geldt maar één wet: de wet van de kalasznikov.

Onderwerp van gesprek zijn de naderende verkiezingen. De Hoge Commissaris inzake Nationale Minderheden probeert de oppositie ervan te overtuigen dat zij mee moet werken. In het verleden is door de regering flink in de stembussen gerommeld en de oppositieleider denkt erover de verkiezingen nu te boycotten. Dat zou het wankele vredesakkoord op het spel kunnen zetten en tot een nieuwe uitbarsting van geweld leiden. Tadzjikistan heeft een burgeroorlog achter de rug waarbij 60.000 doden vielen. Zo'n vergeten, lullig oorlogje in Verweggistan.

In dit onherbergzame land is paranoia een noodzakelijk overlevingsmechanisme. Bij de ingang biedt een keurige jongeman ons een tour door de stad aan. Hij is student Engels en verdient wat bij als gids. "Het is een spion," sist een dame van de OVSE door haar mobilofoon. "Verlies hem niet uit het oog," is het antwoord vanuit de OVSE-missie een paar kilometer verderop.

We glimlachen. Zwaar overdreven, toch? Zo'n zachtzachtzachte jongen... Hoewel. Die gast staat ineens wel heel amicaal te smoezen met de lijfwachten. En wat valt er eigenlijk te gidsen bij het hoofdkwartier van de United Opposition? Geen toerist die zich hier waagt. Of krijgen wij nu ook al last van achtervolgingswaanzen?

Wij – dat zijn ondergetekende en twee journalisten van KRO's Netwerk. Verslaggever Jan Driesen, net terug van 'de dodenakkers in Nicaragua', en cameraman Pieter Groeneveld, die brandhaarden filmt alsof zijn eigen leven ervan afhangt en die daar graag over vertelt.

Ons doel is hetzelfde: meer inzicht krijgen in de werkwijze van Max van der Stoel, die in september door het kabinet werd voorgedragen voor de Nobelprijs voor de Vrede. De prijs ging naar Artsen zonder Grenzen. Van der Stoel neemt dit jaar afscheid als Hoge Commissaris en dit is een van zijn laatste reizen. Tenminste, zo lijkt het dan nog.

Zeven jaar geleden begon Max van der Stoel (75) aan zijn heidense karwei. Na een lange car-

minderheden

Voor de camera's van 'Netwerk': 'Het terrorisme is een rebel gevaar – daar moet je begrip voor tonen.'

Links: Het bewaakte onderkomen van de oppositieleider van Tadzjikistan

rière in de Nederlandse politiek (tweemaal minister van Buitenlandse Zaken) en talrijke internationale topfuncties (onder meer ambassadeur bij de VN), werd hij in 1992 de eerste Hoge Commissaris inzake Nationale Minderheden voor de OVSE.

Pionierswerk. En in zekere zin is het dat nog steeds. Zijn instrumentarium is klein: praten, praten, praten. Zijn macht beperkt: het schrijven van rapporten aan de OVSE-voorzitter en – als het echt niet anders kan – het in het openbaar uithangen van de rode vlag. Zijn budget schraal: hoogstens het bedrag dat gelijkstaat aan één kruisraket.

Conflictpreventie is de naam van het spel. Goedkoper dan conflictbestrijding, maar leg dat de leden van de internationale gemeenschap maar eens uit. Gefrustreerd denkt Van der Stoel terug aan Kosovo. De Hoge Commissaris had intern al ▶

FOTOF: STEAN DE JONGE

Max en de minderheden

- ▶ verscheidene malen gewaarschuwd dat hier een oorlog dreigde. Toen grote stromen Albanese vluchtelingen op drift raakten, luidde hij publiekelijk de alarmklok, maar toen was het natuurlijk al te laat.

Zondag 24 oktober. Het is half acht 's ochtends op de militaire basis Valkenburg. Het regeringsvliegtuig, de Gulfstream, staat al enige tijd klaar als Van der Stoel en zijn delegatie arriveren. De delegatie bestaat uit – geloof het of niet – één persoon. Stefan Vassilev is een Bulgaarse carrièrediplomaat met een voorliefde voor whisky, dure pakken en sigaren. De superritselaar ("Als het moet, leggen we alle vliegverkeer plat") is *senior adviser*, media-aanspreekpunt en persoonlijk assistent van Van der Stoel tegelijk. Hij zorgt ervoor dat zijn baas geen grijs overhemd onder een grijs pak draagt of over losse schoenveters struikelt. Max is namelijk een beetje onhandig.

De missie is Centraal-Azië. Vier landen in acht dagen. We vliegen door vier tijdzones. Oezbekistan, Kirgizië, Tadzjikistan en Kazachstan zijn ex-sovjetrepublieken die begin jaren negentig zelfstandig werden. Voor de bevolking maakt dat weinig uit. De ene dictatuur is ingewisseld voor de andere. Hervormingen komen moeizaam op gang. Door het wegvalen van de lijntjes met 'Moskou' zijn veel voorzieningen verdwenen. Met als gevolg armoede, en dat kan de spanningen tussen de minderheden onderling en tussen hen en de regering versterken.

Ruik toch eens! Honderd procent onversneden Oostblok-lucht. We rijden onder politie-escorte met zwaailicht door de grauwe woonwijken van Tasjkent. Diesel damp van het plaveisel. Door een megafoon worden automobilisten gewaarschuwd dat ze aan de kant moeten. Tegenliggers die nóg niet doorhebben dat hier een VIP aankomt, worden zonder pardon de berm ingereden. *Welcome to Uzbekistan!*

Hoe langer het duurt om een visum voor een land te krijgen, hoe minder pluis het er doorgaans is. In Oezbekistan duurde het heel erg lang. "Het zal geen gemakkelijk gesprek worden," zegt Van der Stoel, als hij zich gereedmaakt voor de ontmoetingen met de president en met de minister van Buitenlandse Zaken. "De regering is als de dood voor het oprukkende fundamentalisme. Het aantal moskeeën in de grensstreek groeit de pan uit. De regering vermoedt dat het centra van extremisten zijn. Er zijn al enkele aanslagen op regeringsgebouwen geweest. De hervormingen komen door dit alles langzamer op gang dan ik zou willen."

Een understatement. Iemand van de OVSE vertelt dat er ondergrondse gevangenen zijn waar duizenden oppositieleiden als slaven leven. Politie en justitie staan in Oezbekistan boven de wet.

Om zes uur 's avonds vertrekken we naar het privé-ver-

In gesprek met de oppositieleider in Tadzjikistan

Op bezoek bij de president van Oezbekistan. Links assistent Stefan Vassilev

blijf van de minister van Buitenlandse Zaken. De hele dag al zijn we gevolgd door geheimzinnige mannetjes met zonnebrillen. Ook nu is de binnenlandse veiligheidsdienst tegen zijn bedoeling in opvallend aanwezig.

Minister Kamilov woont in een oosters paleisje met gietijzeren trappen en bronzen herten. Buiten sproeit een fontein. Binnen geven de plaatselijke OVSE-ambassadeur, de minister van Buitenlandse Zaken en Max van der Stoel een persconferentie. De laatste spreekt:

"Very useful."

"We appreciate the openness."

"A clear insight in the thinking of the government."

Woorden van een ervaren diplomaat die niet het achterste van zijn tong laat zien. De persconferentie zal niettemin 's

De Centraal-Aziatische pers over het bezoek van Van der Stoel

Aankomst per
Gulfstream in
Kazachstan

avonds integraal worden uitgezonden door de staatstelevisie en de kranten openen de volgende morgen met het bezoek van de Hoge Commissaris.

Na afloop zakt Van der Stoel onderuit op een bankje in een van de schilderachtige paleiszaalen. "De situatie is niet ideaal," zegt hij. "Er is eigenlijk sprake van een staat van beleg. Ik heb benadrukt dat justitie en politie zich aan de wet moeten houden en dat het tempo van hervormingen te traag is. Aan de andere kant heb ik ook begrip getoond voor hun zorgen."

Tot dusverre is door het Westen een verkeerde strategie gehanteerd, vindt de pragmaticus. "Er wordt te eenzijdig gehamerd op de mensenrechten en dat krenkt de nationale trots. Je moet een balans vinden. Het terrorisme is een reëel gevaar – daar moet je begrip voor tonen."

Later op de avond heeft hij nog een diner met de minister. Daar mogen wij niet bij zijn, maar in de *debriefing* die erop volgt, wil Van der Stoel wel iets vertellen. "Vanochtend was het vooral een uitwisseling van formele standpunten. Vanavond zijn we wat verder gekomen. Ik heb geschetst hoe de buitenwereld tegen Oezbekistan aankijkt. De president citeerde Kipling: *East is East, West is West, and never the twain shall meet*. Ik antwoordde: dat was vroeger, we leven nu in een tijd van globalisering en wederzijdse afhankelijkheid."

Mijmerend over zijn aanstaande vertrek: "Die persoonlijke contacten zijn belangrijk. Jammer dat ze straks weer verloren gaan. Mijn opvolger moet alles weer vanaf de grond opbouwen."

Good evening, this is CNN Asia. Terug in het hotel kijken we nog even naar het nieuws. Een ploeg Japanse geologen is na wekenlange gijzeling door moslimrebellens in het zuiden van Kirgizië vrijgelaten. We begrijpen nu waarom het programma is aangepast. Eerst zouden we morgen de zuidelijke regio Osh bezoeken, maar vanwege oorlogshandelingen is dit op het laatste moment afgelast.

Langzaam beseffen we in wat voor wespennest we terecht zijn gekomen. De situatie is misschien wel net zo explosief als destijds in Kosovo of nu in Tsjetsjenië. Na ons te hebben laten voorlichten door Stefan Vassilev, wordt het allemaal iets duidelijker.

Paranoia in Tadzjikistan:
'Het is een spion.'

Moslim-fundamentalisten, die door Afghanistan worden gefinancierd, proberen de regering in Oezbekistan omver te werpen. De snelste route naar de hoofdstad is door het hooggebergte van Tadzjikistan en zuidelijk Kirgizië. De rebellen hebben het gemunt op het Oezbeekse regime omdat dat hardvochtig optreedt tegen de moslims in het land. Dat komt weer doordat Oezbeken wat religieuzer zijn dan bijvoorbeeld de meer liberale islamieten in Kirgizië.

De spanning in de regio neemt met de dag toe. In het zuiden van Kirgizië leven net zoveel Oezbeken als Kirgiezen, die al eens met elkaar in de clinch hebben gelegen over de verdeling van grond. De Kirgizische overheid is er daarom alles aan gelegen voorzichtig te opereren.

Daar komt nog bij dat het bergpad waarlangs de rebellen willen komen, een van de grootste drugsaanvoer routes ter wereld is. Alle partijen zouden belangen hebben in deze opiumhandel. Om een lang verhaal kort te maken: het is hier een puinzooi.

Max van der Stoel heeft een raar loopje. Een beetje als dat van een eend: de billen naar achteren, het lichaam voorover gebogen. Kan-ie niks aan doen. Hij is slecht ter been en zelfs met zijn bril op ziet hij weinig. Dus wordt hij aan de arm genomen door de directeur van de National Cultural Centres en schuifelt hij door de gangen.

Babysteps. Zo zou je ook zijn aanpak kunnen omschrijven. Hoe kleiner de stap, hoe minder de kans op een misstap. Als hij de zaal binnen komt, zitten vertegenwoordigers van de minderheden al een tijd te wachten. Er klinkt een applausje.

Het zal een slaapverwekkende vertoning worden. Eerst stellen alle aanwezigen zich voor. Let wel: Oezbekistan kent meer dan dertig nationale minderheden en de meesten hebben een afgeant gestuurd. Duitsers, Krimtataren, Koreanen, Kirgiezen – allen willen ze de Hoge Commissaris even welkom heten. Een tolk vertaalt.

Van der Stoel heeft zijn ongeduld leren bedwingen. Zijn handen gevouwen, bijna op fluisterton, spreekt hij zijn dank uit en informeert hij naar de bevoegdheden van de National Cultural Centres. Er volgt een lange uiteenzetting van de voorzitter, die kennelijk veel naar speeches van Fidel Castro heeft geluisterd. Als we bijna in slaap zijn gesukkeld, kruipt de Hoge Commissaris plotseling in zijn favoriete rol. Die van inspecteur Columbo. *One more question...* waar is eigenlijk de afgevaardigde van de Russische minderheid? Slik. Dat ligt gevoelig, want sinds de losmaking van de Sovjet-

Max en de minderheden

- Unie is de positie van de Russen er niet beter op geworden.
"Zoete jongens, hé," knipoogt Van der Stoel als hij een uur later achter een bureau plaatsneemt om enkele telefoontjes naar het hoofdkantoor in Den Haag te plegen. "Ze doen wel wat aan onderwijs en cultuur. Dat is goed hoor, maar echte macht hebben ze niet."

Max en de minderheden – het blijft een ongemakkelijke combinatie. De minderheden beschouwen hem als hun ombudsman. Dus wordt hij overladen met hun gastvrijheid. Zo zien we Van der Stoel op deze reis met een Kirgizische sabel rondsjuwen, een folkloristisch gewaad aantrekken en een ongetwijfeld goedbedoeld olieverschilderij van een Krimtataar met dank aanvaarden. In Ushanbe, de hoofdstad van Tadzjikistan, moet hij tot zesmaal toe ("Let's all stand together," zegt hij dan ironisch) poseren voor een import-Koreaan wiens camera weigert. Maar de Hoge Commissaris is geen ombudsman, hij is bemiddelaar. Van der Stoel houdt ook de belangen van de nationale overheid in de gaten.

Al snel blijkt gedurende deze reis dat hij het formele mandaat dat hij heeft gekregen – namelijk bemiddelen tussen minderheden en de overheid – overschrijdt. "Dat klopt," zegt hij openhartig. "Maar de OVSE moet onderhand in de smiezen krijgen dat er meer moet gebeuren."

advertentie

FUR SALE!
WWW.BONTWIJZER.NL

AMSTERDAM - JAC. VAN DER ELSKEN, 020 625 06 45. DEN HAAG - BONTHUIS BODEKER, 070 324 06 55.
GRONINGEN - VAN HEUSDEN BONT, 050 525 21 38. KOOTWIJKERBROEK - BONTIEK PEARL
0342 44 12 00. BEST - MICHELS BONT, LAMMY & LEDER 0490 27 28 38. SITTARD - RADEMAKERS
FUR & FASHION 046 458 88 99. BONTINFO LIJN, NEDERLANDS BONT INSTITUUT 020 669 18 61

Want met de positie van de minderheden is eigenlijk niet zoveel mis in deze landen. Ze worden niet gediscrimineerd en klagen over marginale zaken als onvoldoende lesboeken in de eigen taal. "Als je die problemen afzet tegen de grote gevaren in deze regio, zijn die zaken niet bijster spannend of relevant. Aan de andere kant: als er mensenrechten worden geschonden, gaat dat ook de minderheden aan."

Niet dat hij geen begrip heeft voor hun zorgen. "In de Tweede Wereldoorlog heb ik aan den lijve ondervonden hoe belangrijk het is om je eigen cultuur te bewaken."

'Shit!" Cameraman Pieter Groeneveld loopt tegen een stoeptegel aan en scheurt zijn teennagel. Collega Driessen is toevallig vannacht bij het openen van een hotelraam hetzelfde overkomen. De oorlogsverslaggevers van *Netwerk* zitten er wat beteuterd bij. Zoveel pech hebben ze zelfs op de dodenakkers van Nicaragua niet gehad.

De trip zal meer slachtoffers eisen. Uw verslaggever wordt geveeld door een lokale delicatessen en zal uiteindelijk in een ziekenhuis in Kazachstan belanden, waar hij door een behaarde verpleegster een klysma krijgt toegediend. En dan is er nog het sneue lot van onze man ter plekke, de vrolijke Kirgiziër Emil, die zorg draagt voor het lokale vervoer en vertier. "Ad fundum," zegt hij op een avond in een restaurant in Bisjkek en slaat zijn zoveelste wodka achterover. "It's a Kirgizian tradition." Twee dagen later is Emil er niet meer bij. Hartaanval.

Aleen Max lijkt niet kapot te krijgen. Op de terugtocht naar Nederland zit hij alweer driftig te pennen aan zijn rapportage aan de OVSE-voorzitter. Na twee uur is hij bereid tot een interview. Het rapport is dan bijna af. "De ruwe versie had ik al in mijn hoofd. Ik wil mijn tijd goed benutten, morgen wachten weer nieuwe taken."

"Het ziet er somber uit," is zijn conclusie na acht dagen Centraal-Azië. "De regio wordt gedestabiliseerd door religieus extremisme, dat ook wordt gevoed door Pakistan."

Frustrerend? "Ja, dat is dit werk hoe dan ook. Ach, ik herinner mezelf er elke dag aan dat ik niet te veel moet verwachten. Met heel bescheiden middelen moet je iets zinvol bewerkstelligen. Dat is fascinerend."

Wat vindt hij het minst leuk aan dit werk? Schalks: "Nou, ik ben niet zo'n kluisenaar als sommigen denken, maar de gastvrijheid die je wordt geboden, kan soms vermoeiend zijn. Als je het druk hebt en je zit drieëneuhalf uur gekluisterd aan een diner, terwijl je nog een paar dossiers moet door nemen..."

Small talk is niet zijn sterkste punt? "Even over de vakantie praten, is wel aardig. Maar als het een uitwisseling van onbevalligheden is, kan ik dat niet langer dan een paar minuten."

Hoe zit het met zijn opvolger? "Ik hoop niet dat ze iemand benoemen die het er maar een beetje bij doet. Carrièrepolitici zullen ook wel reserves hebben om deze baan te aanvaarden. De kans om onderuit te gaan is groot, het is weinig spectaculair voor de media en zeer tijdrovend."

Vindt hij het moeilijk om te stoppen? "Ja, maar ik besef dat ik als 75-jarige nu een stapje terug moet doen. Misschien ga ik mijn memoires schrijven, hoewel dat voor mij een lijdensweg is, want ik schrijf niet makkelijk."

Naschrift: Na de reis blijkt dat een geschikte opvolger nog niet gevonden is. Van der Stoel laat zich overhalen om nog een jaar zijn werk voort te zetten.